

la auttaa yhtenäisemmäksi, on apua koettava antaa. Jos taas ennestään yhtenäisen sanasarjan jatkoksi pyrkii vieraantyyppisiä tulokkaita, on sarjan särkyminen yritettävä ajoissa estää. Järjestys, merkityksen ja muodon säännöllinen vastaavuus, on aina parempi ratkaisu kuin kaaos.

Parhailaan näkyy rakoilun merkkejä eräässä laajassa sanasarjassa, joka varhemmin on ollut aivan yhtenäinen. Tarkoitan *muutos*-loppuisia yhdyssanoja. Vanhastaan on sanottu ja tavallisesti sanotaan vieläkin esim. *säännuutos* (ei »säämuutos»), *muodonmuutos* (ei »muotomuutos»), *suunnanmuutos* (ei »suuntamuutos»), edelleen *tilanmuutos*, *elämänmuutos*, *mielenmuutos*, *mielipiteenmuutos*, *kannanmuutos*, *asenteenmuutos*, *luonteenmuutos* (ei »luonnemuutos»), *värinmuutos* (ei »värimuutos»). Päivästä päivään on muuttuvassa maailmassamme tapahtunut *hinnanmuutoksia*, *kurssinmuutoksia*, *osoitteenmuutoksia*, *ohjelmanmuutoksia*, *sääntöjenmuutoksia*, *lainmuutoksia* (ei »sääntömuutoksia», »lakimuutoksia»). Kielitieteen tuttuja termejä ovat *äänteenmuutos* ja *merkityksenmuutos* (ei »äänneuutos», »merkitysmuutos»). Luetteloa voisi jatkaa. Genetiivillä on näissä tapauksissa joko subjektigenetiivin tai objektigenetiivin tehtävä sen mukaan, käsitetäänkö *muutoksen* kantaverbiksi intransitiivinen *muuttua* vai transitiivinen *muuttaa*. *Säännuutos* on edellistä, *lainmuutos* jälkimmäistä tyyppiä; esim. *suunnanmuutos* voi hahmottua kummallakin lailla.

Hinnanmuutos, veronhuojennus, väestönsiirros

Nominatiivi- vai genetiivialkuinen yhdyssubstantiivi? Tämä on niitä kysymyksiä, joihin tuskin koskaan löytyy lopullisen yksinkertaista ratkaisua; aina on eri suuntiin vetäviä malleja ja aina lisäksi oikukkaita muoteja, jotka estävät kieltä pääsemästä täyteen lepotilaan. Kielenhuoltajan ei silti pidä heittäytyä tässä kysymyksessä piittaamattomaksi, sille mielelle, että kaikki mitä julkisuudessa näkee on malliksi kelpaavaa ja kaikki kehitysedistystä. Jos epäyhtenäistä sanasarjaa voidaan selvien perinnäisten mallien avul-

Tätä sarjaa ovat nyt ruvenneet häitistämään nominatiivialkuiset tunkeilijat. Helsingiläisen sanomalehden talousosastossa olen ihmeekseni huomannut kirjoitettavan, että »teollisuuden *hintamuutokset* [pörssissä] olivat laskevia» ja että »useimmat *kurssimuutokset* olivat heikkeneviä». On ruvettu puhumaan yhteiskunnan *rakennemuutoksista*, teollisuuden *organisaatiomuutoksista* ja ihmisten *asennemuutoksista*. Radiouutisten mukaan »vaalien tulokset ennakoivat *voimasuhdemuutoksia* sosiaalidemokraattien hyväksi». Pitäjänlehti kertoo, kuinka »kunnan virkamiehet selvit-

tävät vireillä olevaa *kaavamutosta* ja kuuntelevat röykkäläisten murheita». Kielitointon kokoelmiin on eräästä aikakauslehdessä jäljennetty v. 1970 seuraavainenkin virke: »Valmistaja ilmoitti lihapyöryköitten *kokomuutoksen* yhteydessä pakkausvaiheessa tapahtuneen virheen.»

On vaikea sanoa, mistä tällainen muoti on saanut alkunsa. Epäilyjä voi esittää, ja ne viittaavat vahvasti ruotsiin (*prisförändring, strukturförändring, planändring* jne.). Harhateille tämä muoti joka tapauksessa on viemässä. Jos esim. »hintamuutokset» ja »kurssimuutokset» yleistyvät, ne voivat ruveta vetämään mukaansa muitakin, ja niin saatetaan ruveta tekemään myös »osoitemuutoksia», »lakimuutoksia» ja »kantamuutoksia», ehkä aletaan odotella »säämuutostakin». Odoteltaessa tosin varmaan myös *säänmuutos* pitää puolensa, ja pahinta onkin, että kiinteä kielen tapausryhmä on muuttumassa vellovaksi massaksi, josta ei pian tiedä, mihin kohtaan tarttua.

Pieni murtuma voi joskus aiheuttaa suurenkin repeämän. Merkitykseltään lähellä *muutos*-loppuisia yhdyssanoja ovat *vaihdos*-loppuiset: *asunnon-, henkilön-, ilman-, ilmaston-, kannan-, muodon-, paikan-, värin/vaihdos*. Jo nyt näkee puhuttavan »henkilövaihdoista», ja olen nähnyt sanomalehdessä tällaisenkin lauseen: »Jonkin ihmisen poliittisista *mielipiteenmuutoksista* [huom.!] ei yleensä kannata nostaa isoa elämää, *puoluevaihdoksia* on aina ollut suuntaan ja toiseen.» Olisiko alistuttava siihen, että myös genetiivialkuiset *vaihdos*-sanat menevät menojaan? Entä seuraavanlaiset lähisukuiset sarjat: *hinnan-, palkan-, veron-, vuokran/alennus* ja *-korotus, hinnan-, painon-, perheen-, tehon-, väen-, väestön/lisäys*? Ainakin nykyään ne vielä tukevat genetiivialkuisia *muutos*-yhdyksiä noiden nominatiivialkuisen tunkeilijain hyökkäystä vastaan, ja kielenhuollossa olisi täysi syy vahvistaa tätä rintamaa. »Verohuojennuksista» on vanhastaan puhuttu sen verran, että tämä sana on *verohuojennuksen* rinnalla päässyt Nykysuomen sanakirjaankin. Lehtiuti-

sisä näkee nykyään mainittavan sekaisin »verohuojennustalletuksia» ja *verohuojennustalletuksia*. Genetiivialkuinen tyyppi olisi pantava etusijaan.

Olen jättänyt erikseen erään pulmallisen ryhmän nominatiivialkuisia *muutos*-sanoja: sellaiset lääketieteen termit kuin *iho-, keuhko-, lihas-, maksu-, veri-, verisuoni-/muutos*. Näissä ei ole etualalla ehkä niinkään se, että iho, keuhkot jne. ovat muuttuneet, kuin se, että ihossa, keuhkoissa jne. on tapahtunut erilaisia muutoksia. Siltä kannalta voisi nominatiivia pitää mahdollisena. Se ei ole kuitenkaan ainoa mahdollisuus. Esim. »Suuressa lääkärikirjassa» (1957) ja »Suuressa eläinlääkärikirjassa» on melko johdonmukaisesti viljelty genetiivialkuisia termejä *ihon-, luun-, luuston-, ruston-, veren-, verisuonen/muutos* (poikkeuksena semmoiset konsonanttivartalaisen määriteosan sisältävät kuin *sidekudosmuutos, selkäydinmuutos*). Lääketieteen kieli luo helposti mallia yleiselle kielenkäytölle, ja siksi tuntuu hiukan epäilyttävältä päästää nominatiivia valloilleen tässä melko laajassa sanaryhmässä. Sen osoittamiseen, että jotkin muutokset ovat tapahtuneet keuhkoissa, maksassa, selkäytimessä (eivätkä siis niinkään keuhkot jne. muuttuneet), olisi sitä paitsi vielä yksi keino: käyttää genetiivialkuista sanaliittoa ja puhua siis *keuhkojen, maksan, selkäytimen muutoksista*. Tavallisen kansalaisen kannalta juuri tällainen väljempi ilmaisutapa voisi olla selvempää kuin termimäisillä yhdyssanoilla kuormitettu ammattikieli. Vertauskohdaksi sopivat seuraavanlaiset genetiivialkuiset sanaliitot, joissa genetiivi osoittaa tapahtumapaikkaa eikä (välttämättä) tekijää tai teon kohdetta: *pääkaupungin tapahtumat, kirkonkylän asfaltointi, yliopiston opetus*.

*

Palaan vielä *muutos*-loppuisiin yhdyssanoihin ja niitä muistuttaviin. Mainitsin jo, että *muutos*-sanan kannaksi voidaan käsittää yhtä hyvin intransitiivinen *muuttua* kuin transitiivinen *muuttaa*. Tässä suh-

teessa *muutos* on toisenlainen kuin sen rinnakkaisjohdos *muutto*, joka on selvästi transitiivikantainen: esim. *majan-*, *nimen-*, *suunnan/muutto* eivät ole itsestään viriäviä tapahtumia vaan jonkun tekijän tietoista toimintaa. Intransitiiviseen kantaan pohjautuvat monesti myös *käännös* ja *silmään-pistävä*n usein *vaihdos* ja *siirros* (vrt. *vaihto*, *siirto*, jotka ovat nimenomaan transitiivista »vaihtamista», »siirtämistä»). Tämän vivahteen on herkästi huomannut mm. E. N. Setälä, kun hän on kirjoittanut eräässä Nykysuomen sanakirjaankin siteeratusta virkkeessään seuraavasti: »— — kuulo- ja muut aistimukset ovat tietenkin lähekkäin, [joten niiden piiriin kuuluvien sanojen] merkityksen *siirros* toisesta toiseen on aina mahdollinen.» Ajatuksena on ilmeisesti 'siirtyminen', ei 'siirtäminen'. Samaa vivahteroon perustuu se, että geologiassa puhutaan maankuoren *siirroksista* ja nykyään osaksi myös *siirroskivistä* ja *siirroslohkareista* (varhemmin »siirtokivistä» ja »lohkareista», aivan kuin joku elollinen olento olisi nuo kivet siirtänyt). Kielentutkimuksessa näkee toisinaan termin »germaaninen äänneensiirto». Selvempi on *äänneensiirros*, jota vanhastaan on sitäkin käytetty.

Tämän johdattelun lähimpänä tarkoituksena on muistuttaa, että kun arkeologiassa, historiassa ja kielitieteessä puhutaan menneiden aikojen »väestönsiirroista», niin täsmällisempi sana useimmiten olisi *väestönsiirros*. Ei tunnu luontevalta ajatella, että esim. balttilaiset lainat »olisi saatu Suomenlahden piirissä nimenomaan väestönsiirtojen eikä keskinäisen vuorovaikutuksen tai alueellisten kosketusten kautta», v. 1977 ilmestynyttä kielitieteellistä artikkelia siteeratakseeni. Sikäli kuin tieteen keinoin voidaan päästä noin kaukisiin aikoihin käsiin, ovat kyseessä varmaan olleet spontaanit *väestönsiirrokset* eivätkä sellaiset vallanpitäjien toimittamat väestönsiirrot, joita mm. meidän vuosisatamme poliittinen historia tietää runsaasti suoritetun.

Terho Ikonen

Ututskielen ja toimikuntakielen kurjuutta

»Lunta tulee Pohjois-Suomessa sekä pyhäinpäivänä että sunnuntaina lähes taukoamatta *lämpötilan pysytellessä nollassa tai vähän pakkasen puolella*. Sateinen viikonloppu on edessä myös Etelä- ja Keski-Suomessa, joskin pyhäinpäivän sateet rajoittuvat lähinnä sadekuuroihin. Sunnuntaina sade on jälleen jatkuvaa *uuden sadealueen saapuessa aamulla Lounais-Suomeen leviten sieltä sunnuntain kuluessa myös maan keskiosiin*. Maan etelä- ja keskiosissa sade tulee viikonloppuna vetenä *lämpötilan pysytellessä keskimäärin 3—6 astetta nollan yläpuolella*, pohjoisessa viikonloppun *keliolosuhteet* ovat lumisateesta *johtuen* vaikeat.»

Uskomattomalta tuntuu, että vuosikymmenien ohjauksen ja opetuksen jälkeen voi helsinkiläisestä sanomalehdestä vuonna 1977 tavata näin kurjakielisen uutisen. Temporaalirakennetta (»lämpötilan pysytellessä nollassa», »uuden sadealueen saapuessa aamulla Lounais-Suomeen», »lämpötilan pysytellessä nollan yläpuolella») on käytetty viheliäisen paperikieliseen tapaan siinä, missä suomen mukainen ilmaisukeino olisi täydellinen pää- tai sivulause. Toisen infinitiivin instruktiivi (»leviten sieltä maan keskiosiin») on luiskautettu paikkaan, jossa verbin persoonamuoto olisi ainoa kelvollinen vaihtoehto. Loppukaneetti on johdonmukaista jatkoa alulle: peräkkäin eturientolaisuus »keliolosuhteet» (pro *kelit*) ja kapulakielinen »johtuen» (pro *tähden, takia, vuoksi*). Ehdotamme, että sanomalehdet vastedes tarkistaisivat taloon pyrkivän väen ammattitaidon pikkutestillä: päästäisittekö edelle lainatun tekstin latomoon siltään; jos ette, miten korjaisitte? Oma korjaus ehdotuksemme:

Lunta tulee Pohjois-Suomessa sekä pyhäinpäivänä että sunnuntaina lähes taukoamatta, ja *lämpötila pysyttelee nollassa tai vähän pakkasen puolella*. Sateinen viikon-